

המרשם האמיתי ליציאה מהמשבר הכלכלי

פרק א : זיהוי גורמי המשבר

מאת : שלמה טל

ניתוח המשבר הכלכלי יתמקד בכלכלה של ארצות הברית בהיותה המדינה המובילה בכלכלת העולם ומכאן מצבה ופעולותיה ליציאה מהמשבר יקרינו על המשק העולמי. לפני שנבחן את דרכי הריפוי וההבראה יש לזהות את גורמי החולי שהובילו למשבר הנוכחי. בשלב זה נראה כי ממשלת ארה"ב לא נתנה את הדעת על כל גורמי החולי ולכן תוכניות הריפוי וההבראה שהוצעו עד כה הינן חלקיות וזמניות.

א. זיהוי גורמי המשבר

1. ממשלת ארה"ב ואזרחיה נוהגים **בבזבוז ובגירעונות**. הגרעון בשנים האחרונות, עמד בארה"ב, על סכומים של 700-800 מיליארד דולר בשנה. הצבר החוב החיצוני, בסוף 2008, מסתכם ב- 14,500 מיליארד דולר, חישוב החוב לנפש הוא כחמישים אלף דולר. 2. לגירעון של ממשלת ארצות הברית תרמו בנוסף להוצאות הציבוריות המוגזמות גם **הקטנת שיעורי המס על ההכנסה**, ובמיוחד שיעורי המס לעשירון העליון שקטנו בשליש. יצוין כי גם קודם להפחתות המס בתקופת נשיאותו של מר בוש שיעורי המס בארה"ב היו נמוכים משמעותית מאלו שבמדינות באירופה. 3. המנהלים של החברות הפיננסיות והחברות הגדולות ניהלו **מערכות ממונפות** בהן ההון העצמי היה בשיעור נמוך וההלוואות היו עיקר מקורות המימון. התנהלות זו לוותה **בעלויות השכר מופקעות למנהלים** מחד ובחוסר זהירות פיננסית.. שכרם של המנהלים הבכירים בחמישה בנקי השקעות הסתכם בחמשת השנים האחרונות בשלושה מיליארד דולר (כולל שכר ובונוסים) 4. התפוצצות הבועה הפיננסית התרחשה כאשר הלווים, מקבלי המשכנתאות, **לא יכלו לפרוע את החובות והמשכנתאות**. הגורמים לתוצאה זו היו: (1). חוסר זהירות בהענקת האשראי והמשכנתאות מבחינת **העדר הבדיקה הדרושה** באשר ליכולת הפירעון של הלווים. (2). המאפיין של חלק מהלווים הוא ציבור הנמנה עם **בעלי ההשתכרות הנמוכה** או חסרי יכולת השתכרות בהיותם מובטלים. (3). אף לא אחד מהממונים על ההפקרות במתן ההלוואות או המשכנתאות **לא נדרש לתת את הדין על כך**. 5. המשק האמריקאי עבר בשנים האחרונות **ממשק יצרני למשק צרכני**. הגרעון מומן באשראי ממדינות אחרות ומהשקעות זרים בארה"ב. המממנות הגדולות ביותר של הגרעון האמריקאי היו סין, יפן ומדינות המפרץ, במיוחד עם עליית מחירי הנפט. 6. תוצאות הגרעון פיחות מתמשך בערך הדולר ובכריחה מהדולר. יתרה מזו נגיד הבנק המרכזי של סין קרא ליצירת מטבע בינלאומי חדש שיחליף את הדולר כמטבע התייחסות בסחר הבין לאומי. במקביל וועדת מטעם האו"מ המליצה כבר **להפסיק להשתמש בדולר כמטבע גלובלי**. 7. לפני שבע שנים חוונו את משבר ההונאה של חברת אנרון אשר בעקבותיה נדרשו מנגנוני דיווח ובקרה שהיו אמורים למנוע הונאות בדיווח. המשבר הנוכחי מעיד על כך,

שדבר לא השתנה והעדר האמינות של הדיווח רק מאופיין אחרת. מכאן שהתרופה האמיתית אינה בנוהלי דווח ולכן יש מקום לבחון גם זיהוי הגורמים האחרים לכשלים, בשטח אחר כמו העדר מנגנוני אכיפה ועונשים.

8. בבחינת גורמי המשבר, לשם בחירת התרופות הדרושות, נדרש לבדוק היכן הרשויות הממונות בתחומים הכלכליים נכשלו בתפקידם. נתבונן מה הרקע של שרי האוצר, מהיכן באו, מי החברים שהם מזדהים עמם והיכן הם ימצאו את מקומם בעתיד. נזכיר כי שר האוצר הקודם, מר פולסון, בא מקהיליית מנהלי המוסדות הפיננסיים שגרמו למשבר הנוכחי (המנהל הבכיר בגולדמן זקס), הפתרון שנקט הוא בהזרמת כספים לחבריו. בעקבותיו שר האוצר של הנשיא אובמה, מר גייתנר, אף הוא בא מאותו התחום וזיהה את הפתרון באותו מרשם. מרשם זה דומה באופיו למורפיום שראוי לעשות בו שימוש מוגבל ואי אפשר לעשות בו שימוש מתמשך אלא אם כן רוצים רק להרדים את הבעיות ולהרוויח זמן. כמו כן ניתן להבחין גם בהתבטלות נציגי הממשל בפני המנהלים של הבנקים.

9. עד כה טיפלו הממשלות בעיקר בתחום הפיננסי של המשבר הכלכלי. הצד החשוב יותר של המשבר הוא תחום הייצור הנמצא בנסיגה בארצות המערב ולכן נראה כי משבר המוסדות הפיננסיים עוד יחריף את מצבו של המגזר היצרני. תעשיית מדינות המערב לא ממצה את כושר הייצור שלה בשל התמעטות יחסית בביקושים מצד מדינות המזרח. אחת הסיבות לכך היא שמדינות המזרח מצמצמות את הפערים הטכנולוגיים ולכן פוחתת הדרישה שלהם לתוצרת ממדינות המערב.

אכן פני הגלובליזציה שנצפו לפני עשרים שנה השתנו. רבים ממנהיגי העולם המערבי עדין דבקים בסיסמאות, של שוק חופשי פתוח בין-לאומי, מבלי לבחון את השלכות של המחיר החברתי שהן משלמות בארצם. אם נשווה את פערי ההכנסה בארה"ב כיום בהשוואה לפערים לפני עשרים שנה נבחין בגידול בפערים אשר המשכו עלול להתבטא במשבר חברתי שהמשבר הנוכחי יראה בהשוואה כאירוע של משברון חביב.

10. ככל שמנהיגי המערב יקדימו בהפנמת השינויים והגורמים לשינויים יתרמו לקיצור משך המשבר הנוכחי ויאריכו את מרווחי הזמן בין משבר למשבר בעתיד. העמדת עניין זה בסדר היום הכלכלי במדינות המערב ובחינת הפתרונות, בנסיבות המתחדשות, מצריכה יותר מכל העזה של השתחררות מתפיסות ישנות ונכונות לחשיבה מחודשת.

ב. האם המנהיגים של הכלכלה באמת לא מבינים או שלא מתאים להם להבין מה באמת צריכה החברה. נדרש מיקוד השוני בין ההעדפות האינטרס של הציבור הרחב אל מול האינטרס של האליטות השליטות. האליטות השליטות, מספר מצומצם של משפחות וצוותם כולל: הבנקאים וחברות ההשקעות, עורכי דין, הלוביסטים והעיתונאים. ניתן לצרף לאליטות את המונופולים והקרטלים שסוחטים את הכספים מהצרכנים בהעדר תחרות או מנגנוני הגבלה. המנהיגים הפוליטיים והמנהלים ששואפים להימצא בקרבת האליטות, רואים כמובן מאליו

שהשרות לעידוד האליטות מחזק את המערכת והאינטרס הלאומי ולכן חייבים לחזק את האליטות שהם קבלני הביצוע של המדינה. ההסתבכות אילי ההון נובעת מהשקעות ממונות מהלוואות כדי פי עשרים מהונם העצמי, וכן שרק הם יכולים להשיג אשראי בלתי מוגבל. כך גייס נוחי דנקנר אשראי מקופת הפנסיה מבטחים ללא ערבות אישית. אזרח, או משקיע שאינו נמנה על אילי ההון לא יכול היה להשיג אשראי בתנאים כאלה.

ג. אילי ההון מפעילים את הכלכלה לתועלתם בלבד. פעילותם אינה בכוח כי אם בעורמה וסנוור, בסיוע מושגים ריקים ו"מקודשים" כמו "שוק חופשי" המאפשר להם לשלוט ללא הגבלה הן במחירי המוצרים והן בתנאי המימון וגיוס הלוואות מהציבור גם בהעדר הון עצמי. את כספי ההלוואות שגיסו העבירו להשקעות בחו"ל, את הייצור העבירו להיכן שזול יותר לייצר וכך גרמו לאבטלה וזילות העבודה מחד ולתקוות של רווחים מהשקעת החסכונות בשוק ההון, שהתגלו כאשליה. ואכן לאחר שאילי ההון מיצו את רווחיהם הבועה התנפצה, ואז מגיעה הפניה לממשלה. "מי שמשך 152 מליון שקל מהונה של פולגת רק לפני שלוש שנים, תוך הבטחות לביהמ"ש כי לא יהיו לו קשיים לעמוד בהתחייבויותיו העתיד, נדרש להסביר מדוע בשעת מבחן הוא מפיל את חובות החברה הבת שלו על הציבור" - מדובר בצביקה בארינבויים- כותרת ב"הארץ" 2008.

אילי ההון בישראל נהגו כמו חבריהם בארה"ב, לאחר שמיצו את הרווחים על ההלוואות שגייסו, במקום להשקיע בישראל ולייצר מקומות עבודה הם העבירו את כספי הישראלים לקזינו בלס-וגס ובמוקדי הימורים פיננסיים אחרים. **ואף אחד לא קם.** אלו שלא קמו, חלקם יודעים על הקשר בין הסיבות לתוצאה. **אבל חסר לנו הילד הקטן שיצעק כי המלך ערום.**

המרשם האמיתי ליציאה מהמשבר הכלכלי פרק ב: השינויים המבניים הדרושים ליציאה מהמשבר

- א. השינויים המבניים הדרושים ליציאה מהמשבר הנוכחי ומניעת המשברים הצפויים:
1. ממשלת ארה"ב חייבת לערוך רויזיה בהוצאותיה בכל התחומים על מנת לצמצם ההוצאה של הממשל הפדרלי וההוצאות בכל אחת ממשלות מדינות ארה"ב. נדרשת גם רויזיה בתחום המיסוי ובמיוחד העלאת המיסוי על העשירונים העליונים. במקביל החברה האמריקאית צריכה לשנות את תרבות ההוצאה מעבר להכנסה. שילוב המהלכים של יציאה מגרעון ציבורי ומשפחתי במקביל להעלאת המיסוי יאפשר הפחתת החובות החיצוניים של ארה"ב העומדים היום על שיעור בלתי נסבל ביחס לתוצר הלאומי.
 2. הניסיון להביא לשנויי שעורי המס לעשירונים העליונים יהיה המבחן הקשה שלו יידרש נשיא ארה"ב. בעמידתו במבחן העלאת המיסים לאילי ההון יורה לנו הנשיא אם אכן הממשל הנוכחי יודע לא רק לחתום על שטרות הדולרים אלא גם להשיג להם כיסוי בדרך של גביית מס. גביית המיסים קשה יותר בעת משבר כמו המשבר הנוכחי אך ללא העלאת גביית המיסים יקשה על הנשיא הנוכחי להביא לשיקום כלכלת ארה"ב.
 3. שינוי בהרכב המימון של החברות הציבוריות בחוק המחייב הגדלת שיעור ההון העצמי שלא יפחת מאחוז מסוים של ההלוואות או משיעור שיקבע ביחס לרכוש הקבוע וביחס להון החוזר. מוצע לקבוע נורמות של הלימות הון שישגדלו בהדרגה. על כל פנים דרוש חוק שימנע חלוקת רווחים כל עוד אין בחברה די זרבות ליום סגריר. השינוי הנדרש של הגדלת רכיב ההון העצמי על ידי הקטנת מרכיב האשראי נועד כדי לשתף את ציבור המממנים בשיעור גבוהה יותר של הרווחים מההצלחה של החברות כיוון שממילא אותו הציבור נושא בסיכון במקרה של כישלון אז שיזכה גם בסיכויי ההצלחה.
 4. מבחן המעשיות הגלומה בהצעה זו ניתן להוכחה בעת המשבר הנוכחי. "מי שמשך 152 מליון שקל מהונה של פולגת רק לפני שלוש שנים, תוך הבטחות לביהמ"ש כי לא יהיו לו קשיים לעמוד בהתחייבויותיו העתיד, נדרש להסביר מדוע בשעת מבחן הוא מפיל את חובות החברה הבת שלו על הציבור" - מדובר בצביקה בארינבוים - כותרת ב"הארץ מ - 2008.
 5. אם מרבית המימון של החברות הפיננסיות היה מגובה בהון מניות אזי, ראשית, המנהלים היו נזהרים יותר מכפי שהוכח במשבר הנוכחי ומאידך לא היו חשופים לסכנת התמוטטות כפי שרבים מהם מצויים עתה. אין הצדקה להמתנה למשבר הבא על מנת להיערך להגנת יציבות החברות. ניתן לעשות זאת מבעוד מועד כפי שנדרש להגן עליהם בעת משבר. כמו כן וועדת מומחים של האו"ם ממליצה להטיל מגבלות חמורות הן באשר לגודלם של הבנקים והיקף העסקות המותרות להם והן באשר לרמת הסיכונים שרשאים הבנקים ליטול על עצמם.
 6. תחום נוסף בו נדרשת חקיקה והוא הגבלת השכר של המנהלים בחברות ציבוריות כולל הגבלת הבונוס בסוף השנה בעקבות ההצלחה. כבר כיום מקובל לבקש הגבלת השכר בדרגים הגבוהים ביותר ומביאים כמדד לתקרת השכר את שכרו של נשיא ארצות הברית. ראוי לציין כי מרבית החברות הפיננסיות מגובות בהון עצמי קטן ולכן המנהלים חשים שהם הבעלים בפועל ויש לתגמל אותם לפני שמתגמלים את הבעלים האנונימיים. מכאן קומץ בעלי שליטה מרשה לעצמו לתגמל את עצמו ואת המנהלים ברוחב לב. בימים אלו בעיצומו של המשבר הנוכחי לאחר שמספר מוסדות פיננסיים קיבלו סיוע ממשלתי הזדרזו מנהליהם להגדיל את שכרם בחלוקת בונוסים בסכומים שקוממו את חברי

הקונגרס. כמו כן מוצע להגביל הענקת תוספת השכר (בונוס) רק באמצעות אופציות להמרה לאחר ארבע או חמש שנים. בדרך זו ידרשו המנהלים לחשוש לתועלת החברה לטווח רחוק יותר. הדעות להגבלת שכר המנהלים נתקלות באיומים שהמנהלים הטובים יברחו. לא ברור לאן הם יברחו אם זו תהיה הנורמה בארה"ב.

7. כמו כן נדרש למסד **מנגנוני בקרה על פעילות המנהלים** בתחום נטילת הסיכונים הן בדיווח לבעלי המניות ולרשויות והן להיערך לכללים לבחינת תקינות תפעולם של המנהלים לצורך חיובם בנשיאה באחריות באמצעות קנסות ומאסר.

ב. התרופה להעדר יכולת הפירעון מצד הלווים

1. נקודת התורפה שהסתמנה כגורם למשבר הייתה העדר היכולת של ציבור רחב של מקבלי הלוואות לפרוע את סכומי הריבית והקרן על ההלוואות שקיבלו. נושא חוסר יכולת פירעון ההלוואות לא זכה להתייחסות ראויה ונראה שכל הנוגעים בדבר הן הבנקים, והן הקונגרס, הן הממשל, הן התקשורת והן בכנסים הבין-לאומיים לא מדברים על כך. כנראה שהדיון בנושא הזה מצריך התמודדות עם תחום רגיש (מהו השכר הראוי על מנת שהשכיר יוכל גם לשלם שכר דירה או משכנתא) שאינו בסדר יום של כל הנוגעים בדבר וכולם מעדיפים לראות בבנקים את עילת המשבר. חשוב לשוב ולהזכיר שלא כל האזרחים ניחנו בכישורי מקצועיות גבוהה המאפשרת להם להשתכר בתחרות עם שכר העבודה העולה על זה שבמזרח. לכן מחובתה של החברה להגן על אזרחיה חסרי ההכשרה הגבוהה ומכאן מתחייבת מדיניות הגנת שכר בהתאם.

2. כיוון שהממשל מתכחש לבעיה זו הן כתוצאה מהתעלמותו ממנה והן בהצהרתו החיובית של הנשיא אובמה בכנס של המדינות המפותחות, שנערך לאחרונה, כי הוא תומך בעידוד סחר פתוח ומתנגד לפרוטקציוניזם ותומך בכלכלה גלובלית. נראה שאחת ממרכיבי המשבר הנוכחי (רמת השכר) אינה צפויה לתרופה ישירה ולכן גם לאחר שהממשל יוסיף וישלם מחיר עתק בהזרמת כספים לבנקים יש להניח שהמשבר ישוב ויפקוד אותנו בעתיד בצירוף לחוליים אחרים.

יש מקום לחשש כי הממשל הנוכחי בארה"ב שוגה, כמו הממשל הקודם, בהערכת כושר עמידתו בזעזועים גלובליים. התוצאה הצפויה מהמשך התנהלותו בגירעון היא שאילי ההון יאבדו את מבטחם בכלכלה האמריקאית ואז צפוי משבר כלכלי נוסף ומסוג אחר. כבר כיום נשמעים קולות של בריחה מהדולר כמטבע בסיסי בעולם העסקים.

3. היה ובכל זאת ישתחרר הממשל הנוכחי מהאשליה, כי ניתן להבריא את המשק אך ורק בהזרמת כספים לבנקים, ויבקש דרכים נוספות, אציג בקצרה את החלופות בעניין זה: (1). העלאת שכר המינימום לסכום המייצג יכולת לספק מזון, מגורים, תרבות, בריאות, תחבורה, ביגוד ופנסיה. ראוי ששכר המינימום יותאם למקצועיות ולאזור המגורים.

(2). הגבלת הייבוא על ידי מכסות ומכסים – שיחושבו כאחוז מההפרש במרכיב העבודה בין השכר בארה"ב לבין השכר במדינות בהם השכר נמוך משמעותית.

(3). השגת הסכמים ואמנות בין מדינות המערב לבין מדינות המזרח אשר יובילו להקטנת פערי השכר בין ארה"ב לבין סין ויתר מדינות המזרח. נשמע דמיוני, אבל חובה לנסות. לדוגמא אם יותר לייבא מסין רק ממופיעלים בהם משולם שכר שאינו פחות מ- 60% מרמת השכר בארה"ב וכן שבהם הפועלים מועסקים במספר שעות עבודה בשנה כמו בארה"ב, ניתן לייבא מהם ללא תשלום מכסים. הנושא מורכב ביותר ומחייב עיבוד בעיקרון על מנת שלא להידרש להטלת מכסים יש לבטל את היתרון מהמזרח שמתקיים

בזכות העסקת עובדים בתנאים הגרועים מתנאי העבדות.

4. בכל מדיניות שתאמץ הממשלה בארה"ב יהיה עליה להעלות לסדר היום את התודעה כי

התניית הייבוא ממדינות המזרח צריכה להיות מותנית בצמצום פערי תנאי העבודה וההשתכרות במדינות המזרח לאלה במדינות המערב. התניה זו הכרחית למיתון הפגיעה בעובדים במדינות המערב. וכן על מנת שהקשר בין המדינות לא יבנה על בסיס בלתי מוסרי ומקומם של רכישת מוצרים ממעסיקים בתנאי עבדות של העובדים במזרח, כאשר במקביל להנאה, מרכישת מוצרים זולים, גורמים לזילות העבודה של בעלי המקצוע המקביל במדינות המערב.

5. בהיות המשבר הנוכחי מקרין על כל המדינות בעולם, ומתבטא בין היתר בעלייה בשיעורי האבטלה, יש מקום לבחון, במסגרות בין לאומיות, דרכים בהם כל מדינה תעשה להגברת התעסוקה הפנימית כצעד קודם לאפשרות העברת האבטלה למדינות אחרות. הרחבת התעסוקה הפנימית יכלה להיות הן בהקטנת שעות העבודה בתקופת מעבר והן בהעסקת מספר גדול יותר של עובדים בתחומי הרווחה ופיתוח התשתית באותן מדינות.

6. שיעורי האבטלה בארצות הברית נמצאים במגמת עליה של יותר מ-8%. גם לאחר שיאומצו ההצעות שפורטו תתחייב ההערכות למניעת המשבר הבא להעלאת רמת החינוך, ההשכלה והמקצועיות, בדגש על קידום השכבות החלשות, וזאת על מנת לשמר את מעמדה של ארה"ב כמעצמה מובילה.

ג. השלכות המשבר העולמי על ישראל

הבעיות בישראל אינן שונות מהותית מאלה שבארצות הברית. קל יותר לבחון מחלות וליקויים אצל האחר. מוצע לכן לבחון, כיצד מתבטאת בישראל, כל מחלה שזוהתה בסקירה לעיל כבעיה של ארה"ב ויש דומה לה אצלנו.

30 באפריל, 2009

* הכותב הינו יו"ר ועדת הביקורת של תנועת אומ"ץ